

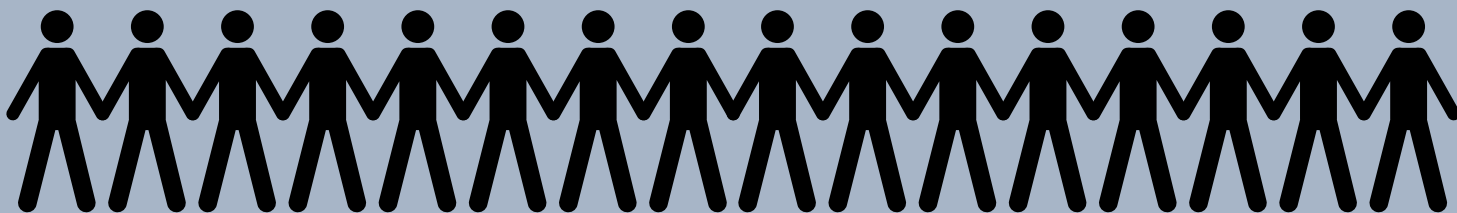

A „SZEMETESKOSÁR” KULTÚRÁJA

HORVÁTH PÁL

HATÉKONYSÁGHALÁL

TÓTH GERGELY

A „SZEMETESKOSÁR” KULTÚRÁJA

Ha széttekintünk gyarapodására, tudományos és műszaki fejlődésére oly büszke világunkban, megdöbbenve kell tapasztalnunk, hogy Földünk népességének jelentős hányada, emberek százmilliói, milliárdjai egyszerűen feleslegessé válnak. Ők azok a mélyszegénységben élők, akiknek nincsenek reményei, nem lehetnek álmai. Ők azok, akikre nincs szükség a munkaerőpiacon, akiknek nincs, nem is lesz fedél a feje felett, akiket éhség, betegség, a nyomorral együtt járó erőszak fenyeget, akik nem részesedhetnek az emberi tudás elemi javaiból sem.

Szöveg - Horváth Pál

- ◆ A katolikus társadalmi tanítás egy és negyed százada, első megfogalmazása óta figyelmezteti a világot, annak irányítóit és hatalmasait, de minden felelősen gondolkodó embert is, hogy a haladás, a gyarapodás és a modernség elemi erkölcsi érzéket és felelősségérzetet száműző törekvései soha nem látott és egyre bővülő társadalmi és emberi igazságtalanságokat szülnek. Néhány évtizede VI. Pál pápa baljós jövőként beszélt arról, hogy a gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények egyre szegényebbek lesznek egy olyan világban, amelyben az érték helyébe az érdek, a munka megbecsülése helyébe a haszon hajszolása lép. II. János Pál negyedszázada ostromozta azt a Teremtő szándékával mit sem törődő, a minden egyes ember páratlan és megismételhetetlen személyi méltóságát, életét semmibe vevő világot. Egész régiók, népek, egyének és társadalmi csoportok maradnak le ebben a versenyben – megtűrt, kirekesztett koloncként szorulnak az emberhez méltó létezés perifériájára. Hosszú időn keresztül az volt a válasz ezekre a keresztény meggyőződés által vezérelt figyelmeztetésekre, hogy ha a globális, egyre hatékonyabban működő gazdasági és pénzügyi rendszer áldásait közvetlenül csak a gazdag országok, a gazdag emberek élvezik is, az emberiség általános gyarapodása egy idő után a leszivárgási elméletnek nevezett teória szellemében felemeli, felzárkóztatja majd a lemaradókat, az elmaradott régiókban élőket, a munka világából kiszorulókat, az élet perifériáján tengődőket is. Ám az utóbbi két évtized rácsáfolt erre. A gazdasági növekedéssel együtt járó gyarapodásnak és az életminőség javulásának áldásait rohamosan növekvő mértékben egyre szűkebb réteg, az emberiség egy-két százaléka élvezi. Még a gazdag országokban, a jóléti társadalmakban is megfigyelhető a társadalmi középrétegek fogyatkozása, a régi és új szegénység, a bizonytalanság és a kiszolgáltatottság látványos növekedése. De maga a javak látványos bővülése, a szakadatlan fogyasztási kényszer mögött is baljós jelek mutatkoznak. A valódi, tényleges anyagi értékeket létrehozó termelés helyét egyre inkább egy olyan virtuális gazdaság veszi át, amelyben a pénz termel pénzt, amelyben az emberi munka helyét a tőzsdei műveletek, pénzügyi tranzakciók, az életünkhöz nélkülözhetetlen javak szerepét – még a kifejezés is bizarr – pénzügyi termékek, hitelkonstrukciók veszik át. Egy ilyen világban azok az embertömegek, amelyek korábban szegénységben, a társadalom perifériáján kaptak csak helyet, a végérvényesen kirekesztettek, a felesleg világában találják magukat. Földünkön legalább egy- és kétmilliárd között van azoknak a száma, akiknek a munkájára nincs és nem is lesz szükség.

HATÉKONYSÁGHALÁL

Az „amerikai álmot” szerint mindenki dolgozik, aki szeretne, s mindenki jól, sőt, egyre jobban él, aki dolgozik. Őnhibán kívüli munkanélküliség nincs. Az USA először 1929-ben riadt fel komolyan ebből az álomból. Ma egyre kevesebben gondolják komolyan, hogy ez az álmot az egész világra kiterjeszthető, vagy legalább a fejlett országokban működne. Másfelől az „afrikai álmot” új, humánus közgazdaságtana egyelőre naiv idealizmusnak hat. Helyette van afrikai és ázsiai valóság: a Földön kb. 3-4 milliárd ember munkájára nincs szükség, így ők a rendszer jótéteményeiből is kevéssé részesülnek. Ferenc pápa Evangélium gaudium c. enciklikájában (2013.) jézusian keményen fogalmaz: „Ez a gazdaság öl!”

„A hitben való közösség legyen benned hatékony mindannak a jónak felismerésére, amit Krisztusért kaptatok.”

Filem 1,6

Szöveg - Tóth Gergely / AFRIKAI ÁLMOT 7.

♦ „Már nem a kizsákmányolás és elnyomás egyszerű jelenségével állunk szemben, hanem valami gyökeresen újjal: a kirekesztettek nem „elutasítottak”, hanem „maradékok”. Egyesek még védelmezik a leszivárgás elméleteit (trickle-down theories), de ez egy tények által soha meg nem erősített vélemény, elnagyolt és naiv bizalom” – folytatódik a pápai enciklika. Ennél fogva tarthatjuk rossznak a gazdasággal túlzott hatékonyságát. A cikkben egy olyan modellt vázolunk, amely a hatékonyság hármasság, árnyalt kezelésével képessé tehet minket a fenntarthatatlanság problémáinak elméleti kezelésére. A Tom Cruise főszereplésével készített 2013-as felejthető sci-fi-ben (Oblivion – Feledés) a főnöknő minden este ezt kérdezi a Föld maradvány erőforrásainak kiaknázását felügyelő utolsó emberpártól: *Önök még hatékony csapat?* A film vége felé elhangzó nemleges válasz után öt másodpercen belül megindul megsemmisítésük. Persze még nagyobb hiba lenne azt állítani, hogy a hatékonyság rossz. Még a Bibliában is szerepel – habár gyanúsán kevésszer. Az angol nyelvű szentírások egyáltalán nem használják az *efficient* szót, az ott szereplő *effective*-et inkább hatásosságként fordíthatjuk. De mi köze ennek a szótológának és világ romlottságán kesergésnek a való világhoz? Nagyon is sok! Szinte a legtöbb. Már John Maynard Keynes, a 20. század talán legjobban fogalmazó és legnagyobb hatású közgazdásza is felhívta a figyelmet a csak látnem ismert, de gondolkodási sémaként funkcionáló eszmék hihetetlen erejére. „A közgazdászok és politikai bölcselek nézetei – akár igazuk van, akár tévednek – sokkal nagyobb hatásúak, mint rendszerint hisszük; valójában mindennél jobban hatnak világunk sorsára. Azok a „gyakorlati emberek”, akik menteseknek vélik magukat minden szellemi befolyás hatásától, rendszerint valamelyik rég elhunyt közgazdász rabszolgái. Magas állásokat betöltő örültek, akik hangokat hallanak a levegőben, hajdani könyvmolyoktól kölcsönözték rögeszméik magvát. Meggyőződés, hogy rendkívül eltúlozzák a hagyományos érdekek erejét az eszmék fokozatosan érvényesülő hatalmával szemben. Az eszmék nem azonnal, de bizonyos idő múltával utat törnek.” (J. M. Keynes [1935]: *Általános elmélet*. 24. fejezet, záró megjegyzések.)

Kép - Profimedia - Red Dot / Magnum Photos

Hiszen a csak a termelékenység és a profit növekedésével törődő gazdaságban egyre kevesebb ember kell egyre több érték előállításához, a többiek munkája így felesleges. A fogyasztás növelése, a vásárlóerő fenntartása érdekében lehet persze egy olyan logisztikai és szolgáltatási szférát fenntartani, amely megélhetést kínál sokaknak, ezt a luxust azonban csak a gazdag országok, a szerencsés régiók engedhetik meg maguknak. Ott van szociális háló – bár egyre inkább repedezik –, amely a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok felkarolására hivatott, anyagi juttatásokkal, segélyekkel pótolva a társadalmi szelekcióból származó károkat. Ám még mindig ott vannak azok a százmilliók, akiket Ferenc pápa kirekesztetteknek, feleslegeseknek nevez. Nekik a globális világgazdaság csak a szemétkosár kultúráját tudja kínálni. Számuk egyre növekszik, hiszen – különösen a harmadik világban – újabb és újabb generációk születnek arra, hogy munka és megélhetés nélkül, bádorgvárosokban tengődjenek, és nem mondhatjuk nekik szemfogató módon, hogy ne sokasodjanak.

Az emberiség jelentős hányadának „leírása” nemcsak méltatlan, embertelen, de veszélyes is. Hiszen féltő, hogy a környezeti krízisek, a háborús állapotok, a migrációs készítés miatt, azért, mert ők is jobb életről álmodnak, megindulnak a tehetősebbek világa felé, hogy munkát, segílyt, oltalmat nyerjenek. Ez teszi ma sürgetővé egy új, igazságosabb gazdasági, politikai, kulturális és erkölcsi világrend megteremtésének feladatát. Igaza van Ferenc pápának: ami ma van, ha így marad, valóban a szemétkosár kultúrája lesz, de ez a szemét előbb-utóbb az egész világot elboríthatja, és maga

alá temetheti azt, amit sokan büszkén a jóléti társadalom, a liberális gazdaság és demokrácia kultúrájának neveznek. Ennek csak akkor lehet elébe menni, ha komolyan vesszük a kereszténység ma még csak pusztába kiáltott szavát egy olyan közös emberi jövőről, amelyben a haszon, az önzés, a kirekesztés, a mának élés helyét a felelős, szolidáris szeretet morálja, egy erre épülő új életstílus, egy ember- és munkaközpontú gazdasági szemlélet vehetné át. ♦

„Az ismeretek és technológiák óriási hatóerejüknek köszönhetően döntő mértékben képesek hozzájárulni a társadalmi fejlődés emelkedéséhez, ám van olyan veszélyük, hogy a munkanélküliségnek, a fejlett és fejletlen térségek közötti különbség kiszélesedésének forrásává válnak, amennyiben továbbra is a gazdagabb országokban, illetve szűk hatalmi csoportok kezében koncentrálódnak.”

(Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma, 283.)

Kép - Profimedia - Red Dot / Magnum Photos

Az óvatosság a hatékonysághajszolásban nem jelenti a hatékonyság dicséretét. A hatékonyság ugyanis jó tulajdonságként értelmezhető, amely azonban nem lineárisan növekvő grafikonnal (minél hatékonyabb, annál jobb), hanem Gauss-görbével jellemezhető. Más szavakkal a hatékonyságnak optimális nagysága van, aminek két ellentéte a hatékonyság és a túlzott hatékonyság. Helyi gazdasági példával élve: ha valaki egyedül és kézi szerszámokkal próbálja eltartani magát a XXI. században, az épp olyan rossz, mintha a vidéket teljesen gépesített és vegyszerezett, élők munkát alig alkalmazható nagyüzemmé tesszük. Míg az első esetben a termelő nem tudja előállítani a megélhetéséhez szükséges javakat, addig a másodikban a munkanélküli emberek nem tudják megvenni azokat. A dologtalanság ráadásul sokkal mélyebb lelki károsodással is jár.

Hatékonyság helyett javasolhatjuk a *hatásosság* bevezetését, amely nem állandóan növekvő görbét alkot cél nélkül, hanem összességében javuló tendenciával, de akár időleges megállásokon és visszaeséseken keresztül éri el a kívánt célt. A hatékonyság eszköz, a hatásosság inkább a cél kategóriába

tartozik. Bevezethető emellett a *köz-hatásosság* is, amely már figyelembe veszi a közösség vagy az emberiség hosszabb távú érdekeit, a vak piac láthatatlan keze helyett az emberi bölcsességbe téve le a céltartás bonyolult munkáját.

A szöveges magyarázatnál itt többet ér három kép: 1.) Az X-szel jelölt hatékonyság monoton vagy „gyorsulva növekvő” görbével jellemezhető, jobbra haladva a vízszintes tengelyen garantáltan magasabb értéket kapunk függőlegesen. 2.) Az Y-nal jelölt hatásosság képe hasonlít az előző görbéhez, ám különbözik is tőle három lényeges ponton: egyfelől megenged ún. lokális minimumokat, azaz időleges megállások, áldozatvállalások is haladásként értelmezhetők. Másfelől mindkét tengely léptéke jóval nagyobb. Harmadrészt, s ez a leglényegesebb különbség, valós, tudatos célok szükségeltetnek a hatásossághoz. A hatékonyságnak definíció szerint csak öncéljai lehetnek. Ha egy másik városba utazunk, a minél előbbi odaérés csak öncél, de mit sem érünk akár egy félóra „megnyerésével”, ha hiába mentünk. 3.) A Z-vel jelölt *közhatásosság* nem csak a léptéket (időtávot és az esemény fontosságát) bővíti tovább. Az itteni lényeges

A GAZDASÁGI HATÉKONYSÁG DIMENZIÓI

X	hatékonyság	eszköz	
Y	hatásosság	saját cél	
Z	közhatásosság	közcél	

előrelépés, hogy nemcsak „saját” érdekemet nézem, hanem a „köz” javát is.

Külön könyvet lehetne szentelni a két kis idézőjeles szó magyarázatának. Lehetnek önző, egoista egyedül, de létezik családi, törzsi, faji önzés is. Jelenleg pedig leginkább a *nemzeti önzés* démonai látszanak diadalmaskodni a hazaszeretet, globális közjó, keresztényi irgalom angyalai felett. Persze beszélhetünk ebben az értelemben az afrikaiakat és ázsiaiakat de facto alsóbbrendű jogokkal bíró embereknek tekintő európai önzésről, vagy egy-egy érdekcsoport egoizmusáról is, amellyel szemben a nemzeti érdek képezi a közhatásosságot.

A demokrácia tipikusan az egyéni önzések matematikailag korrektül, de nem bölcsen összeadott összege, átlaga. Hatékonyságok, esetleg hatásosságok aggregálása. Érdekes történelmi tény, hogy a demokrácia nimbusza nem örök, csak a nyugati világban jellemző, ott is csak a legutóbbi 100-200 évben. A demokráciát kipróbáló ókori görögök és rómaiak gyakran visszatértek a kisebbségi kormányzásra, sőt, a római jog szerint szükséghelyzetben (pl. háborús fenyegetés) kötelező volt időlegesen diktátort választani. Ha a teljhatalmú uralkodó „közérzékenysége”, avagy bölcsessége a nép átlaga felett van, előnyösebb a nem demokratikus uralkodás, ám a történelem számtalan példája bizonyította a hatalom jellemromboló hatását is, hogy az uralkodói alkalmatlanságról ne is beszéljünk. Nincs hát más út, mint az erélytelen és a magasabb rendű közjót (pl. fenntartható fejlődés, globális

testvériség) felismerni képtelen demokrácia, vagy a könnyen zsarnokságba csapó monarchia?

Arisztotelész *Politikájában* elvetette mind a zsarnoki egyeduralmat (tűrannisz), mind a teljes demokráciát. Az ideális állam képes az egyén és a közösség érdekének összehangolására. Legjobb államformának a közepes vagyonnal rendelkező sokaság uralmát tartotta, akik a közösség érdekében kormányoznak (ez a korabeli athéni polisz volt.) A cél tehát a politeia volna, nem a demokrácia.

URALKODÓK SZÁMA	KÖZÉRDEK	ÖNÉRDEK
egy	monarchia	tűrannisz – zsarnokság
néhány	arisztokrácia	oligarchia
mindenki	politeia	demokrácia

Lord Palmerston angol miniszterelnök 1848-ban pontosan megfogalmazta a brit nemzeti hatékonyságot, amely nincs tekintettel hagyományokra, régi szövetségekre és ellenségeskedésekre, a gyarmatokon lakók vagy más népek javára – kárára: „*Angliának nincsenek örök barátai, Angliának nincsenek örök ellenségei, Angliának érdekei vannak*”. Lassan két évszázad múltán jó lenne túljutnunk az egyéni/nemzeti/csoportönzés hatékonyságán, ha nem akarjuk levenni a keresztény értékeket az európai és magyar zászlóról. *Európának vannak érdekei, de nem mindenkifelett! Európának értékei vannak*. Ez Magyarországra is érvényes. ♦

